

بسمه تعالی

تأثیر عذرخواهی در خانواده از دیدگاه آیات و روایات

الهام پریشانی^۱

چکیده

عذرخواهی یعنی محو و یا کم نمودن اثر خطا و گناه، که نقش بسزایی در مسئولیت پذیری افراد و تعهد آن ها نسبت به یکدیگر دارد لذا از عوامل موثر در تحکیم روابط خانوادگی می باشد. آرامش در خانواده در سایه ی پیوستگی عذرخواهی و عذر پذیری است زیرا عذرخواهی سبب رضایت خدا و بندگان او می شود. لذا آشنایی با عوامل و موانع و روش های صحیح عذرخواهی می تواند به فرد آمادگی لازم در راستای تقویت این خوی پسندیده بدهد. هدف از انجام تحقیق، تبیین مسئله عذرخواهی در خانواده و راه کارهای ترویج آن می باشد. این تحقیق که از نوع بنیادی بوده باروش توصیفی به پردازش مطالب پرداخته و از طریق جست و جو در کتابخانه ها و مراجعه به سایت ها و نرم افزارها به گردآوری مطالب پرداخته شده است .

کلید واژه ها: عذر، عذرخواهی، خانواده

^۱. طلبه سطح دو حوزه حضرت زهرا (س)

مقدمه

عذرخواهی به معنای بیان حسرت یا پشیمانی از اعمال است، که می تواند به صورت کلامی یا غیرکلامی باشد. پرداختن به این موضوع در آیات و روایات نشان دهنده ی اهمیت این موضوع است، امام علی علیه السلام می فرمایند: پوزش از خطا، دلیل خردمندی است.

عذرخواهی به ویژه در بین اعضای خانواده بسیار تأثیرگذار است و نه تنها نشانه ضعف نیست بلکه علتی بر مدیریت عاقلانه یک اختلاف است و پیوند زناشویی را محکم تر می کند و محبت آن ها را به یک دیگر پایدارتر می کند. از آن جا که عدم عذرخواهی موجب اختلاف و دلسردی در زندگی زوجین می شود و گاه منجر به طلاق عاطفی و حتی طلاق می شود، از این رو تلاش شده است که به اهمیت این موضوع پرداخته شود.

به این ترتیب که ابتدا مفهوم شناسی: عذر، عذرخواهی، خانواده می شود سپس به عوامل و موانع در تحکیم خانواده بیان شود تا اهمیت عذرخواهی در خانواده روشن شود و روش های صحیح عذرخواهی افراد خانواده پرداخته می شود و در ضمن پیامدهای عدم فرهنگ عذرخواهی در خانواده بیان گردد.

تحقیقات زیادی در زمینه ی موضوع مورد بحث صورت گرفته از جمله کتاب بهشت اخلاق نوشته مهدی نیلی پور که رذائل و فضائل اخلاقی را بیان می کند و یکی از اخلاقیات عذرپذیری و عذرخواهی هست که به فوائد و اهمیت این صفت اخلاقی پرداخته است. کتاب صمیمانه با عروس و داماد نوشته محمد اکبری که به خواننده می آموزد چگونه با عذرخواهی زندگی لبریز از عشق و محبت شود. فصلنامه علمی جایگاه فرهنگ عذرخواهی و عذرپذیری در آموزه های دینی نوشته راضیه علی اکبری که آداب عذرخواهی را بیان می کند، مقاله نقش عذرخواهی و بخشش در پایداری زندگی اجتماعی نوشته مرتضی رحیمی و سمیه سلیمانی که به آثار عذرخواهی و اهمیت آن پرداخته شده است. مقاله مهارت عذرخواهی نوشته حامد بابازاده مقدم چگونگی مهارت پروری را آموزش میدهد.

به نظر می‌رسد درخصوص عذرخواهی افراد خانواده وروش های صحیح وموانع عذرخواهی کمترتوجه شده است که درایت تحقیق به آن پرداخته شده است.

مفهوم شناسی

عذرخواهی

عذر در لغت به معنای دلیل و حجتی است که بدان پوزش و عذر خواسته می‌شود و جمع آن اعذار است. گفته می‌شود فلانی معذرت خواهی کرد از دینی که بر گردن دارد.. عذر هر چیزی است که به عنوان پوزش خواهی به کار گرفته می‌شود. معذرت اسم مصدر است و نتیجه عذرخواهی است.^۱

عذر در زبان فارسی به معنای پوزش و در اصطلاح، به دلیل و بهانه آوردن برای سرپیچی از امری، یا توجیه خطا و گناه خود^۲ و اظهار اصلاح و توجیه نسبت به خطایا امر ناخوشایندی است که از انسان صادر شده به گونه ای که قبح و کراهت از آن برداشته شود.^۳ مترادف عذر، التَّوْبُ به معنای ترک گناه به بهترین شیوه واین واژه از بلیغ ترین وجوه عذرخواهی می باشد. به درستی که عذرخواستن بر سه گونه است: گاهی عذرخواه می گوید: من این کار را نکرده ام یا می گوید: به این دلیل آن را انجام دادم یا می گوید: من نگاه کردم و قول می دهم دیگر تکرار نشود و هیچ تقسیم دیگری غیر از این وجوه وجود ندارد و قسم آخر را توبه می گویند.^۴

خانواده

^۱ . جمال الدین محمد بن مکرم رویفعی افرقی، ابوالفضل، علی شیری، لسان العرب ، ج ۴، ص ۵۴۵

^۲ . انوری ، حسن ، فرهنگ سخن ، جلد ۴ ، ص ۴۹۸۷

^۳ . مصطفوی ، ، التحقيق، ج ۸ ، ص ۷۰

^۴ . خداپرست ، ، ترجمه مفردات راغب، ص ۱۲۴

خانواده در لغت: «به معنای خاندان، اهل خانه، اهل بیت، دودمان است.»^۱ و در اصطلاح به معنای

«یک گروه کوچکی است که حدفاصل بین فرد و جامعه قرار می گیرد. نظریه های متعددی داده شده است ولی هر کدام به یک بعد از خانواده توجه کرده اند و مناسب تر است که خانواده را با توجه به ویژگی های اساسی تعریف کنیم مثلاً از عمومی ترین سازمان های اجتماعی است که براساس ازدواج بین یک مرد و دست کم یک زن شکل می گیرد. یاد آن مناسبات خونی یا اسناد یافته پذیرش فرزند به چشم می خورد، معمولاً دارای نوعی اشتراک مکانی است معمولاً کارکردهای گوناگون شخصی، جسمانی، اقتصادی، تربیتی و... را برعهده دارد. تعریف دیگر آن است که خانواده جز عناصر اصلی جامعه بگیریم و انعکاسی از نابسامانی های اجتماعی و تاثیرپذیری شدیدی از جامعه دارد. مجموعه ای است از افراد با رابطه های سببی و نسبی افراد نسبت به هم متناسب با نوع نسبت و ارتباط، مسئولیت های اجتماعی، حقوقی، تربیتی، رفتاری، اقتصادی و دینی دارند. براساس تعالیم اسلام خانواده ها شامل خانواده های هسته ای و گسترده می شود. با وجود مسئولیت ها و حقوق اقتصادی، اجتماعی و رفتاری اعضای خانواده نسبت به هم ما سه مرتبه خانواده در اسلام می بینیم: خانواده زن و شوهر و فرزندان بدون واسطه، زن و شوهر و فرزندان و والدین زن و شوهر، زن و شوهر فرزندان والدین زن و شوهر، دایی، خاله، عمه، عمو.»^۲

عوامل مؤثر در تحکیم خانواده:

تحکیم خانواده یعنی تقویت پیوندها و روابط بین اعضای خانواده و ایجاد محیطی امن، آرام و پر از محبت، این موضوع از اهمیت بسیار بالایی برخوردار است زیرا خانواده هسته اصلی جامعه است و سلامت و پایداری آن و کل جامعه اثرگذار خواهد بود.

عوامل مؤثر در تحکیم خانواده را می توان به دو دسته عوامل فردی و عوامل اجتماعی تقسیم کرد

الف) عوامل فردی مؤثر در استحکام خانواده :

۱) بینش و آگاهی: بیش از هر چیز بنیاد و سلامت خانواده دست خوش بینش و آگاهی بالا برای جلوگیری از اختلافات و ناسازگاری ها می باشد. خانواده بی سامان بر اثر ناآگاهی اعضای آن از اهمیت

^۱. معین، فرهنگ فارسی، ج ۱، ص ۱۳۹۴

^۲. سالاری فر، خانواده درنگرش اسلام و روان شناسی، ص ۱۲-۱۳

(خانواده) به وجود می‌آید و تاثیر آن در آینده افراد نمایان خواهد شد. عدم بینش و آگاهی باعث وجود آمدن عواملی همچون: خودخواهی، فقر، توقع بالا، غرور، بی‌توجهی به موقعیت همسر و به زودی باعث تضعیف خانواده و طلاق می‌شود.

(۲) تامین نیازهای عاطفی:

مهر و محبت از نیازهای اولیه روحی انسان تجلی آن در همه ابعاد خانواده محسوس می‌باشد. تامین نیازهای عاطفی یکی از مهمترین وظایف در روابط خانواده در بین زوجین می‌باشد. قرآن کریم در آیات متعددی به این موضوع مهم اشاره می‌کند، آیه ۲۱ روم می‌فرماید: ((وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ))^۱ و از نشانه‌های او آن است که از جنس خودتان همسرانی برای شما آفرید تا در کنار آنان آرامش بیابید و میان شما و همسرانتان علاقه شدید و رحمت قرارداداری گروهی که می‌اندیشند.))^۱ ارضای نیازهای عاطفی باعث آرامش در محیط خانواده و حلال بسیاری از مشکلات حتی مسائل بیرون از خانواده می‌باشد. زوجین به دلیل روابط سالم و صمیمی که در کنار خانواده با همسر خود دارند هر زمان که دچار مشکل و آسیب شوند، در کنار همسر خود به آرامش می‌رسند.

(۳) عفو، بخشش و عذرخواهی: در زندگی زوجین عذرخواهی یک رفتار عاشقانه و عاقلانه برای حفظ ارزش‌های خانوادگی است، فرقی نمی‌کند که کدام یک از اعضای خانواده معذرت خواهی کند بلکه موضوع قابل اهمیت این است که با عذرخواهی از ایجاد یک اختلاف، سوءظن، شکاف عاطفی، تنش، قهر و مشاجره جلوگیری می‌کنیم. معذرت خواهی عملی شخصیتی و انسانی است و قبول عذرخواهی کاری الهی است و باید توجه داشت که شخصی که بخشش می‌کند و عذرخواهی را قبول می‌کند عملی بالاتر و برتر انجام داده است. اهمیت عفو و بخشش از آنجا ناشی خواهد شد که با یک اشتباه از طرف یکی از اعضای خانواده، اگر به جای گذشت و بخشش به آن خطا دامن بزنیم، محیط خانه به میدان جنگ تبدیل خواهد شد. به همین دلیل است که بعد از عذرخواهی شخص خطا کار، عفو و بخشش از ضروریات زندگی مشترک می‌باشد، در این زمینه خداوند متعال در قرآن می‌فرماید: ((يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنِّ مِنْ أَرْوَاجِكُمْ وَأَوْلَادِكُمْ عَدُوًّا لَكُمْ فَاحْذَرُوهُمْ ۚ وَإِنْ تَعَفَّوْا وَتَصَفَّحُوا وَتَغْفِرُوا فَإِنَّ

۱. روم: ۲۱

بنابراین نپذیرفتن عذرخواهی دیگران دور از طریقت اسلام و مسلمانی است. خداوند به بخشش و مدارا با مردم دستور داده است.^۱ در احادیث دینی نیز قبول عذرخواهی و بخشش را از عادت بزرگان به حساب آورده شده است، امام علی علیه السلام نیز می‌فرماید: ((اگر برادرت از تو گسست تو خود را به او پیوند بده و اگر از تو دوری کرد با او مهربان باش و به او نزدیک شو و اگر گناهی کرد عذرش را بپذیر چندان که گویی تو غلام او هستی و او مولای تو است.))^۲

پذیرش عذرخواهی دیگران برابر عمل پسندیده و نیکوکاری است و عدم پذیرش عذرخواهی آثار منفی فردی و اجتماعی زیادی در بر خواهد داشت ه در زیر مواردی را بررسی می‌کنیم:

(۱) حقیر شدن:

شخصی که عذرخواهی دیگران را نمی‌پذیرد و با امکان بخشش و موجه بودن عذر از بخشش و پذیرفتن معذرت خودداری می‌کند، در نزد افراد اجتماع کوچک شمرده می‌شود، که در این مورد امام علی علیه السلام می‌فرماید: ((سیادت و بزرگی، با انتقام جویی ناسازگار است.))^۳

(۲) از دست دادن شفاعت:

عدم پذیرش عذرخواهی فرد خطاکار باعث محرومیت از شفاعت حضرت محمد(ص) در روز قیامت می‌شود. پیامبر خدا صلی الله علیه و آله می‌فرماید: "هر کس که عذرخواهی کسی را که عذرش موجه باشد یا نباشد، نپذیرد در کنار حوض کوثر بر من وارد نمی‌شود"^۴

(۳) به خطر افتادن آرامش روان:

تسکین روان در خانواده اعث استحکام آن می‌شود. عذرخواهی می‌تواند به آرامش روانی خانواده کمک دوچندانی کند، از یک طرف فردی که به دلیل خطا و اشتباه خود عذرت خواهی می‌کند به

۱. آل عمران : ۱۵۹

۲. نهج البلاغه ، نامه ۳۱

۳. آمدی ، غررالحکم و درر الکلم، ج ۶، ص ۳۵۹

۴. متقی ، کنز الاعمال ۷۰۲۹

آسایش روانی می‌رسد و از سوی دگر آرامش فردی که ز او عذرخواهی می‌شود را به همراه دارد، در صورت عدم پذیرش عذرخواهی هر دو فرد دچار تنش روانی می‌شوند. پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله در این باب می‌فرمایند: ((عفو و گذشت سبب سلامت روح و آرامش جان و طول عمر خواهد بود.))^۱

(۴) ادامه تنش و اختلافات:

عدم پذیرش عذرخواهی دیگران باعث شعله ور شدن تنش و درگیری در بین افراد خانواده می‌شود این تنش‌ها و اختلافات در صورت حل نشدن فزایش می‌یابند و به مشکلات بزرگ‌تر و غیر قابل حل شدن تبدیل می‌شود.

(۵) کینه دوزی:

کسی که عذرخواهی دیگران را نمی‌پذیرد باعث ایجاد کینه در وابط می‌شود و احساس خشم را بیشتر می‌کند، حس خشم و کینه می‌تواند پیامدهای ناخوشایندی در زندگی زوجین داشته باشد امام علی علیه السلام می‌فرمایند: ((علت فتنه‌ها و آشوب‌ها کینه دوزی است.))^۲

(۶) آثار منفی بر گروه‌های اجتماعی:

در سطوح مختلف اجتماع عدم پذیرش معذرت خواهی باعث ایجاد تفرقه و ایجاد اختلافات گروهی می‌گردد. این موضوع می‌تواند در محیط کار، خانواده، دوستی یا حتی گروه‌های سیاسی تاثیرگذار باشد و باعث تضعیف یا نابودی یک گروه و یا یک کشور شود.

(۷) کم شدن احساسات عاطفی:

وقتی یکی از اعضای خانواده یا اجتماع حاضر به پذیرش عذرخواهی نباشد، شخص خطاکار احساس شرمساری و حقارت می‌کند و این امر باعث می‌شود دیگر با یکدیگر نتوانند ارتباط برقرار کنند و

^۱. محمدی شهری، محمد، میزان الحکم، ج ۳، ص ۲۰۱۳

^۲. آمدی، غررالحکم ج ۴ ص ۱۲۱

باعث کم شدن احساسات عاطفی و صداقت و همدلی در بین اعضای خانواده می‌شود، در واقع حس تعلق به گروه یا خانواده در شخص از بین خواهد رفت و در بلند تاثیرات جبران ناپذیری مانند طلاق یا فروپاشی آن خانواده یا اجتماع شود.

(۸) تاثیر بر کودکان:

عدم پذیرش عذرخواهی توسط والدین با توجه به الگو بودن آنها به فرزندشان منتقد می‌شود. آنها این الگوی ناهنجار را از والدین خود آموخته و در مسیر زندگی آینده در روابط خود با دیگران نیز از این الگوی ناهنجار استفاده می‌کنند و باعث افزایش تفرقه و تنش در خانواده خواهد شد. باید به این نکته توجه داشت که مهارت عذرخواهی و عذرپذیری برای فرزندان در کانون خانواده شکل می‌گیرد. عدم پذیرش عذرخواهی را می‌توان یک دلیل بزرگ و اصلی برای افزایش تنش و اختلافات و در ادامه باعث نابودی خانواده یا روابط اجتماعی دانست. پذیرش عذرخواهی در برخی از موارد، از اظهار به پشیمانی و عذرخواهی عملی سخت‌تر است و برای آن، شخص باید از نظر روحی و احساسی به آرامش رسیده باشد.

نتیجه گیری

نظام خانواده همچون هر اجتماع دیگری با تنش‌ها و اختلافاتی روبه‌رو می‌شود، که ممکن است باعث فروپاشی و نابودی بنیاد خانواده شود. عذرخواهی عاقلانه ترین راه برای جلوگیری از تنش و تحکیم روابط خانواده است. مهارت عذرخواهی مانند هر چالش دیگری نیاز به آموختن و پرورش دارد که باید از دوران کودکی آموزش داده شود. عذرخواهی و عذرپذیری هر دو از عوامل بهبود روابط عاطفی در خانواده ورشد و تکامل اعضای آن می‌باشد. کلمه عذرخواهی خیلی بزرگتر از آن چیزی هست که اکثر ما فکر می‌کنیم و تاثیرات عمیقی در آسایش روحی و مهر و محبت در خانواده می‌گذارد.

فهرست منابع

*قرآن ، مکارم شیرازی ، ناصر

*نهج البلاغه، شریف الرضی، محمد بن حسین

*صحیفه سجادیه ، امام سید الساجدین ،علی بن الحسین

کتاب

- (۱) آمدی ،ابوالفتح،رسولی ،هاشم، غرالحکم،تهران،دفترنشر فرهنگ اسلامی،چاپ ۲،سال چاپ ۱۳۷۸،جلد ۱
- (۲) اکبری،محمود،کتاب صمیمانه با عروس و داماد،چاپ کوثر،نوبت چاپ ۲۸ سال ۱۳۹۰
- (۳) جمال الدین محمد بن مکرم رویفی،افریقی،ابوالفضل ،لسان العرب،جلد ۴
- (۴) رحیمی ،عباس ،زندگی موفق رازهای خوب زیستن،ناشر جمال،سال چاپ ۱۳۹۳ جلد ۵
- (۵) عابدی ،زهرا ،مهارت‌های همزیستی درقرآن وروایات،بهار ۱۳۹۳
- (۶) محمدیرشهری،محمد،شیخی،حمیدرضا،تحکیم خانواده از دیدگاه قرآن وحديث،سازمان چاپ و نشر دارالديث،چاپ ۶ سال ۱۳۹۱
- (۷) نیلی پور،مهدی،حبیبی ،حمیدرضا،آدم زاده،محسن،بهشت اخلاق ،قم،موسسه تحقیقاتی حضرت ولی عصرعج الله تعالی فرج،چاپ ششم،بهار ۸۹،جلد ۱

مقالات

- (۱) انصاری ،مرضیه ،یوسفی نجف ابادی،کوثر،نقش تغافل درتحکیم روابط زوجین،پژوهش های اسلامی جنسیت و خانواده ،بهار وتابستان ۱۳۹۹
- (۲) بابازاده مقدم ،حامد،مهارت عذرخواهی،فصلنامه علوم خبری ،زمستان ۱۳۹۹
- (۳) فروتن،سیدکاظم ،نقش سلامت جنسی وعاطفی دراستحکام خانواده

۴) علی اکبری، راضیه، جایگاه فرهنگ عذرخواهی و عذرپذیری در آموزه های دینی، نشریه ره توشه، بهار ۱۴۰۱

۵) عباسی ولدی، حجت الاسلام والمسلمین محسن، گامهای موفقیت در زندگی مشترک، گام هفدهم عذرخواهی را عار ندانیم، نشریه پاسدار اسلام، دی و بهمن ۱۳۹۹

۶) ولی پور، معصومه، پورشهریاری، مه سیما، عبداللهی، عباس، بررسی رابطه سپاسگزاری و صمیمیت زناشویی با نقش تعدیل گری تکبر در بین زنان، نشریه مطالعات اجتماعی روان شناختی زنان، زمستان ۱۴۰۲

سایت ها

۱) پایگاه خبری بلاغ، شرح و تفسیر حقوق اجتماعی و اخلاقی در دعای سی و هشت صحیفه سجادیه ۱۴۰۰/۰۶/۱۰

۲) سایت نورمگز، ۱۴۰۳/۰۹/۲۱، www.noormags.ir

۳) سایت کیهان، آداب و احکام عذرخواهی و عذرپذیری، ۱۳۶۴/۱۲/۰۱